

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.2.2>

Бурмістренко Д.В.

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Кримінальний кодекс України (далі – КК), 24 березня 2022 року Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [9] було доповнено статтею 201², яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. При цьому кримінальна відповідальність настає у випадку вчинення відповідних дій у значному розмірі, що закріплено в диспозиції частини 1 відповідної статті: продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі. Кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками визнаються: повторність, попередня змова групи осіб, вчинення відповідних дій службовою особою або з використанням службового становища або організованою групою, вчинення у великому розмірі, в особливо великому розмірі, вчинення відповідних дій під час надзвичайного або воєнного стану.

Важливим є те, що категорії гуманітарна допомога, благодійні пожертви та безоплатна допомога, які є предметами відповідного кримінального правопорушення регулюються Законами України «Про гуманітарну допомогу» [10] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [8], які були прийняті у 1999 та 2012 році відповідно, однак кримінальна відповідальність за їх нецільове використання була встановлена лише в 2022 році. Цьому сприяло 2 фактори:

– повномасштабні активні військові дії на території України, що стали причиною повсюдного широкого волонтерського руху та проявів самоорганізації як окремих громадян, так і суспільства в цілому, направлені в тому числі на забезпечення гуманітарних цілей, а також збільшення в геометричній прогресії кількості гуманітарної та безоплатної допомоги, благодійних пожертв, які надходять в Україну або ж в ній розподіляються;

– особливі, пільгові, спеціальні умови для формування, створення, отримання, перевезення, перетину державного кордону, оподаткування, розповсюдження гуманітарної допомоги та пожертвувань, які в загальному створюють умови для зловживання відповідними умовами або нецільового використання допомоги. Зазначене також вказувалось і в Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо нецільового використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану»: «Законом України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період воєнного стану” спрощено процедуру визнання соціально значущих товарів гуманітарною допомогою, перелік яких затверджений Кабінетом Міністрів України, без прийняття відповідних рішень про визнання їх гуманітарною допомогою» [7].

Варто звернути увагу і на те, що в вищезгаданій Пояснювальній записці, станом на 13 березня 2022 року вже констатується зловживання щодо гуманітарної, безоплатної допо-

моги та благодійних пожертв: «наразі виявляються чисельні випадки використання товарів гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку» [7]. В свою чергу, автори відповідного законопроекту прогнозували, що: «реалізація проекту акта посилить відповідальність за використання у період воєнного стану товарів гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням (з метою отримання прибутку) шляхом встановлення кримінальної відповідальності за такі дії» [7]. Цікаво, що автори передбачають лише посилення відповідальності, однак не зазначають ні про превенцію або ні про попередження вчинення відповідного кримінального правопорушення, внаслідок появи зазначеної норми.

Що ж стосується результатів дії відповідної норми, то за більш ніж 2 роки її дії, судами винесено близька 60 вироків, в яких діяння осіб були кваліфіковані за статтею 201² КК. За наслідками дослідження нами 21 вирок, ми б хотіли звернути увагу на наступні особливості:

– *щодо кваліфікації*. Зважаючи на прийняття та дії відповідної норми лише під час воєнного стану, зазвичай діяння кваліфікують за частиною 3 статті 201² КК, у якій серед кваліфікуючих ознак наявна вимога – вчинення дій під час воєнного стану. Однак, незважаючи на воєнний стан предмет злочину має бути, не менший ніж закріплений у частині 1, оскільки в частині 3 зазначено, що «Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану», а частина 1 передбачає, що розмір предмету кримінального правопорушення має бути у значному розмірі. Який відповідно до примітки має відповідати або бути більшим ніж 350 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що на момент написання статті складає 529 900 грн.

Цікавим є те, що у Вироку Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 18 травня 2023 року, судова справа №484/2348/23 [6], особа була визнана винною

у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 201² КК та їй було призначено покарання у виді п'яти років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади та займатись діяльністю, пов'язаною із обігом, використанням та розпорядженням благодійних пожертв строком на 1 рік. Однак, розмір предмету кримінального правопорушення складає всього 436 756,56 грн., оскільки: «у період часу з 16.05.2022 по 01.02.2023 незаконно використала благодійну пожертву на загальну суму 436 756,56 грн. шляхом перерахування вказаних грошових коштів з платіжної системи PayPal, яка прив'язана до рахунку, відкритого у АТ КБ «ПриватБанк», доступ до якої здійснюється за допомогою банківської картки з № НОМЕР_1, та був призначений для зберігання коштів належних ГО «Територія Добра. Первомайськ» на платіжну систему PayPal свого чоловіка ОСОБА_7, який не є учасником ГО «Територія Добра. Первомайськ», таким чином остання використала благодійну пожертву на загальну суму 436 756,56 грн., з метою отримання прибутку, у значному розмірі, під час воєнного стану» [6]. Але зазначений розмір шкоди 436 756,56 грн., не відповідає розміру значної шкоди, який необхідний для кваліфікації діяння відповідної особи як кримінально караного, оскільки як в 2022, так і в 2023 роках розмір значної шкоди складав 469 700 грн., що на 32 943,44 грн. більше ніж завданий предмет шкоди.

В свою чергу, найбільший розмір шкоди, який був нами виявлений у вироків судів складав 2 452 024,1 грн., в середньому у кримінальних провадженнях він складав до мільйона гривень.

– *щодо способів вчинення відповідного кримінального правопорушення*. В загальному їх можна розділити на 2 основні категорії: фіктивне визначення придбаного та транспортованого майна як гуманітарної, безоплатної допомоги чи благодійних пожертв, для зменшення податків та зборів, з подальшою його реалізацією, а також привласнення грошо-

вих коштів або майна, що надавались особі іншими особами, підприємствами, установами і організаціями як гуманітарна, безоплатна допомога, або благодійні пожертви.

Так досліджуючи 1 категорію, необхідно вказати на її механізм: «ОСОБА_4 у свою чергу, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, надала свою згоду на здійснення перевезення легкових автомобілів через кордон України в якості гуманітарної допомоги та їх подальший продаж на території України з метою отримання прибутку. Так, 08.03.2023 ОСОБА_11 , ОСОБА_5 , ОСОБА_6 , діючи за попередньою змовою групою осіб, під час воєнного стану, переслідуючи мету незаконного збагачення шляхом одержання грошових коштів за продаж гуманітарної допомоги, знаходячись за адресою: АДРЕСА_3 , здійснили продаж гуманітарної допомоги-транспортного засобу марки NISSAN, модель X-TRAIL, VIN-код НОМЕР_3 ОСОБА_12» [1].

Цікавим є також і засоби конспірації, що використовувались особами для надання угоді реалізації майна формально законного вигляду: «для надання купівлі-продажу гуманітарної допомоги вигляду законної операції, ОСОБА_4 висунуто ОСОБА_12 умови такого продажу: надання військового квитка ОСОБА_12 , підписання акту приймання-передачі адресної благодійної допомоги військовослужбовцем ЗСУ та передача ОСОБА_6 грошових коштів у сумі 4250 Євро, що станом на 08.03.2023 відповідно до курсу НБУ становить 165806,10 грн. Внаслідок вчинення у вказаний спосіб продовжаного кримінального правопорушення під час воєнного стану, діючи за попередньою змовою групою осіб ОСОБА_4 , ОСОБА_5 , ОСОБА_6 та з невстановленою органом досудового розслідування особою, матеріали відносно якої виділено в окреме кримінальне провадження, в період часу з червня 2022 до 08.03.2023 здійснили продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги у вигляді транспортних засо-

бів у кількості шести автомобілів загальною вартістю 545258, 90 грн.» [1].

Що ж стосується 2 категорії, то її можна розділити на певні групи:

1. формування умислу і його реалізація на заволодіння грошовими коштами або майном шляхом їх збору в якості фіктивних гуманітарної, безоплатної допомоги, або благодійних пожертв: «створив у месенджері «Telegram» канал в якому розмістив оголошення про збір благодійних пожертв на придбання питної води для жителів міста Миколаєва, турнікетів, тепловізорів та оптичних прицілів для військовослужбовців Збройних сил України та вказав реквізити банківських рахунків відкритих на своє ім'я в АТКБ«ПриватБанк» та АТ«Універсал Банк», з метою збору цільової адресної безоплатної допомоги в грошовій формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги та добровільних пожертвувань військовослужбовцям Збройних сил України [...] отримав від громадян грошові кошти в загальній сумі 500 378 гривень, необхідні для потреб військовослужбовців Збройних сил України, якими розпорядився на власний розсуд та отримав прибуток, який згідно з п.2 примітки до ст.201-2 КК України у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян та становить значний розмір» [4]. Що ж стосується привласнення майна: «ОСОБА_3 , діючи з метою особистого збагачення та в інтересах третіх осіб, з корисливих мотивів у лютому 2023 році вирішив організувати та здійснити діяльність з виявлення можливих джерел отримання предметів безоплатної допомоги, їх привласнення за рахунок створення у благодійників уявлення про суспільно корисну мету передачі такої допомоги - сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану» [3].

2. заволодіння грошовими коштами або майном після їх збору в якості гуманітарної, безоплатної допомоги, або благодійних пожертв, але до передачі кінцевим отри-

мувачам: «незаконно використала благодійну пожертву на загальну суму 436 756,56 грн. шляхом перерахування вказаних грошових коштів з платіжної системи PayPal, яка прив'язана до рахунку, відкритого у АТ КБ «ПриватБанк», доступ до якої здійснюється за допомогою банківської картки з № НОМЕР_1, та був призначений для зберігання коштів належних ГО «Територія Добра. Первомайськ» на платіжну систему PayPal свого чоловіка ОСОБА_7, який не є учасником ГО «Територія Добра. Первомайськ», таким чином остання використала благодійну пожертву на загальну суму 436 756,56 грн., з метою отримання прибутку, у значному розмірі, під час воєнного стану» [6]. Що ж стосується майна, яким заволоділи: «після отримання за вказаними адресами, як гуманітарної допомоги так і благодійних пожертв медичних товарів, військової амуніції та військових приладів ОСОБА_3, не зважаючи на обов'язок безоплатної передачі таких товарів волонтеру ОСОБА_7 та іншим військовим формуванням, створеним у відповідності до законодавства України, здійснював їх продаж за грошові кошти, в результаті чого отримувал прибуток» [3].

– *щодо кількості осіб*, які вчинили відповідне кримінальне правопорушення, то 1 вирок стосувався 3 обвинувачених, 1 вирок – 2 обвинувачених, і 19 вироків були ухвалені щодо 1 обвинуваченого. Разом з тим, це пояснюється не тільки самостійним характером діяльності особи, але і часто виділенням матеріалів кримінального провадження щодо інших підозрюваних чи обвинувачених осіб, що пояснюється або не встановленням відповідних осіб або ж з одним із підозрюваних чи обвинувачених була досягнута угода про визнання винуватості.

– *щодо форми судового засідання*, то абсолютна більшість досліджених вироків нами вироків - 18 ухвалювались на підставі угоди про визнання вини, і тільки 3 – на підставі безпосереднього, класичного судового розгляду. Відповідна особливість свідчить про

позитивну тенденцію процесуальної економії часу прокурора та судді на розгляд кримінального провадження.

– *щодо видів покарань*. Серед видів покарань, які застосовувались до осіб засуджених за ч.3 ст. 201² КК, нами зустрічались наступні:

– позбавлення волі, зазвичай 5 років, однак суди призначаючи позбавлення волі, одразу звільняли особу від відбування покарання з випробуванням, призначаючи іспитовий строк від 1 до 3 років, здебільшого саме 1 рік;

– штраф, максимальна сума якого складала 12 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 204 000 грн.;

– іноді суд приймав рішення про конфіскацію всього належного особі майна;

– також до особи застосовувався такий вид кримінального покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, при цьому суди досить по різному визначали характер відповідної діяльності: позбавлення права займатись діяльністю, пов'язаною із придбанням автомобілі; позбавлення права займатися діяльністю, пов'язаною з благодійною, гуманітарною та волонтерською допомогою; позбавлення права займатися діяльністю, пов'язаною з обігом благодійної допомоги, пожертв, безоплатної допомоги; позбавленням права обіймати посади та займатись діяльністю, пов'язаною із обігом, використанням та розпорядженням благодійних пожертв; позбавлення права обіймати посади та займатись діяльністю пов'язаною із обігом, використанням і розпорядженням гуманітарною допомогою;

– до військового було також застосовано службове обмеження для військовослужбовців з відррахуванням 20% від розміру місячного грошового забезпечення в дохід держави.

В окремих випадках викликає питання доцільність звільнення осіб від відбування покарання з випробуванням. Так наприклад особа, яка створила у месенджері «Telegram» канал в якому розмістила оголошення про збір благодійних пожертв та отримавши від громадян грошові кошти в загальній сумі 500 378

гривень, розпорядився на власний розсуд та отримав прибуток, дії якої було кваліфіковано за частиною 3 статті 201² КК. Санкція відповідної статті передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна. Відповідній особі було призначено покарання «у вигляді 5 (п'яти) років позбавлення волі з позбавленням права займатися діяльністю, пов'язаною з гуманітарною, гуманітарною та волонтерською допомогою на строк 1 (один) рік та з конфіскацією всього належного йому майна» [4].

А у випадках крадіжки особами майна вартістю 444,6 грн. [5] та 475 грн. [2] їх діяння були кваліфіковані за частиною 4 статті 185 КК, яка передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років, але особи засуджені до 5 років позбавлення волі в кожному з випадків.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що виділення законодавцем спеціального виду крадіжки або шахрайства в окрему статтю беззаперечно має позитивний аспект. Це пояснюється тим, що в період повномасштабних бойових дій в Україні питання справедливості та доцільності є важливими для населення, а незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є одним з індикаторів ефективності, зрілості та структурованості суспільств. Аналіз

судової практики дозволяє оцінити масштаби відповідного явища, визначитись із його можливими формами та проявами, що сприятиме можливості ефективно їх попереджувати та їм протидіяти, скоректувати державну політику щодо регулювання гуманітарної, безоплатної допомоги та благодійних пожертв.

Висновки. За наслідками нашого аналізу, необхідно зазначити, що зважаючи на близько 60 вироків за більш ніж 2 роки дії відповідної норми – умовно кожного року в кожній області виноситься 1 обвинувальний вирок щодо незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, що свідчить про високу латентність відповідного виду кримінального правопорушення. Також, необхідно вказати, що існує в загальному 2 форми вчинення відповідного кримінально правопорушення: фіктивне визначення придбаного та транспортованого майна як гуманітарної, безоплатної допомоги чи благодійних пожертв, для зменшення податків та зборів, з метою його подальшої реалізації, а також привласнення грошових коштів або майна, що надавались особі іншими особами, підприємствами, установами і організаціями як гуманітарна, безоплатна допомога, або благодійні пожертви, за рахунок створення у благодійників уявлення про суспільно корисну мету передачі такої допомоги - сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану.

Анотація

Стаття присвячена аналізу окремих питань судової практики незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Адже виділення законодавцем спеціального виду крадіжки або шахрайства в окрему статтю беззаперечно має позитивний аспект. Це пояснюється тим, що в період повномасштабних бойових дій в Україні питання справедливості та доцільності є важливими для населення, а незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є одним з індикаторів ефективності, зрілості та структурованості суспільств. Аналіз судової практики дозволяє оцінити масштаби відповідного явища, визначитись із його можливими формами та проявами, що сприятиме можливості ефективно їх попереджувати та їм протидіяти, скоректувати державну політику щодо регулювання гуманітарної, безоплатної допомоги та благодійних пожертв.

За наслідками нашого аналізу, можемо зробити висновок, що зважаючи на близько 60 вироків за більш ніж 2 роки дії відповідної норми – умовно кожного року в кожній області виноситься 1 обвинувальний вирок щодо незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, що свідчить про високу латентність відповідного виду кримінального правопорушення. Також, необхідно вказати, що існує в загальному 2 форми вчинення відповідного кримінально правопорушення: фіктивне визначення придбаного та транспортованого майна як гуманітарної, безоплатної допомоги чи благодійних пожертв, для зменшення податків та зборів, з метою його подальшої реалізації, а також привласнення грошових коштів або майна, що надавались особі іншими особами, підприємствами, установами і організаціями як гуманітарна, безоплатна допомога, або благодійні пожертви, за рахунок створення у благодійників уявлення про суспільно корисну мету передачі такої допомоги - сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; незаконне використання; гуманітарна допомога, благодійні пожертви, безоплатна допомога.

Burmistrenko D.V. Analysis of certain issues of judicial practice of illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free assistance

Summary

The article is devoted to the analysis of certain issues of judicial practice of illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free aid. After all, the legislator's selection of a special type of theft or fraud in a separate article undoubtedly has a positive aspect. This is explained by the fact that in the period of full-scale hostilities in Ukraine, questions of justice and expediency are important for the population, and the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free aid is one of the indicators of the efficiency, maturity and structure of societies. The analysis of judicial practice allows to assess the scale of the relevant phenomenon, to determine its possible forms and manifestations, which will contribute to the possibility of effectively preventing them and counteracting them, correcting the state policy regarding the regulation of humanitarian, free aid and charitable donations.

Based on the results of our analysis, we can conclude that, taking into account about 60 verdicts for more than 2 years of the relevant norm, conditionally, every year in each region, 1 guilty verdict is handed down for the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free aid, which indicates a high latency of the corresponding type of criminal offense. Also, it should be noted that there are generally 2 forms of committing the relevant criminal offense: fictitious identification of purchased and transported property as humanitarian, gratuitous aid or charitable donations, to reduce taxes and fees, for the purpose of its further implementation, as well as misappropriation of funds or property, which were provided to a person by other persons, enterprises, institutions and organizations as humanitarian, gratuitous aid, or charitable donations, at the expense of creating in the benefactors an idea of the socially beneficial purpose of the transfer of such aid - promoting the defense capability and mobilization readiness of the country, protecting the population in emergency situations of peaceful and martial law.

Keywords: criminal responsibility; illegal use; humanitarian aid, charitable donations, free aid.

Список використаних джерел:

1. Вирок Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 03 липня 2023 року, судова справа № 211/3510/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111930820>

2. Вирок Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 09 березня 2023 року, судова справа № 697/231/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109463081>
3. Вирок Київський районний суд міста Одеси від 23 грудня 2022 року, судова справа № 947/18460/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108028403>
4. Вирок Київського районного суду міста Одеси від 20 червня 2023 року, судова справа № 947/8718/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111684011>
5. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 22 травня 2023 року, судова справа № 626/1185/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111001995>
6. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 18 травня 2023 року, судова справа №484/2348/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110927016>
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо нецільового використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану”. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/e23258e9-f9a4-447e-a4a5-9fb2a6315de5>
8. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05 липня 2012 року, № 5073-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24 березня 2022 року, № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n5>
10. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року, № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>